

Moğol İmparatorluğu'nda Ortak Tüccar Uygulaması ve Ortak Tüccar Uygulamasının Ming Hanedanı Döneminde Sona Erişi

Ortak Merchant Practice in the Mongol Empire and its End in the Ming Dynasty

Şirinay AZİZ*

ÖZ

Moğol İmparatorluğu döneminden (1206-1368) önce Uygurlar başta olmak üzere diğer yabancı kavimler de Çin'e yerleşerek ticari faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bu durum Moğol İmparatorluğu döneminde tüccarların geniş ölçüde ticari faaliyetler göstermelerine zemin hazırladı. Cengiz Han batı seferleri sonrası çok sayıda Orta Asyalı ve Batılı bilim adamlarını, tüccarları ve zanaatkarları Moğol topraklarına getirdi ve böylece bu zümreler Moğolistan ve Çin topraklarına yayıldı. Cengiz Han ve Ögeday Han'ın Kitan asıllı veziri Yeluchucaı'nın "at üzerinde dünyaya hâkim olunabilir ama at üzerinde dünya yönetilmez" sözüyle, tüccarlar "ortak" adı altında sadece han ve hanedan üyelerinin kendilerine sağladığı destek ve sermaye ile kâr elde etmek dışında devlet yönetimine de dâhil edildiler. Cengiz Han ve Ögeday Han döneminde tüccarlara ferman, berat ve payzaların verilmesi, onların yam teşkilatından faydalanmaları ve her türlü vergilerden muaf tutulmaları gibi ayrıcalıklar sağlanırken, Möngke Han dönemine gelindiğinde ise yaptıkları suistimallerden dolayı bu ayrıcalıklara son verildi. Ancak daha sonra tahta geçen hanlar döneminde tüccarlara sağlanan bu ayrıcalıklara devam edildi.

Yuan Hanedanı'nın kurucusu Kubilay Han döneminde devlet kurumlarında yapılan bazı düzenlemelerden dolayı ortaklar artık han ve hanedan üyeleri ile direkt iş birliği içinde olmamış ve ilgili bürolar tarafından kontrol altında tutulmuşlardır. Ming Hanedanı'nın (1368-1644) Çin'deki Moğol yönetimiyle yaptığı savaşı kazanmasıyla ortaklar sistemi kaldırılmış oldu. Ming Hanedanı ile yabancı ülkeler arasındaki dış ticaret bu dönemde daha önceki hanedanlarda mevcut olan haraç sistemi ile elçiler aracılığıyla yapılmaktaydı. Elçilerin çoğu tüccarlardan oluşuyordu ve Çin pazarına ulaşmak için tüccarlar da elçi kılığında Çin'e geliyorlardı. Bu çalışma ortak sisteminin ne olduğu, bu sistemin Moğol İmparatorluğu döneminde nasıl işlediği ve Ming Hanedanı döneminde Çin'de nasıl sona erdiği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Yuan Hanedanı, Semu, Wotuo (Ortak), Yuan Yıllığı (Yuanshi), Yuan Tüzüğü (Yuan Dianzhang)*

ABSTRACT

Before the Mongol Empire (1206-1368), other foreigners especially the Uyghurs settled in China and engaged in commercial activities. This situation paved the way for merchants to engage in commercial activities on a large scale during the Mongol Empire period. After the western expeditions, Chinggis Khan brought many Central Asian and Western scientists, traders and craftsmen with him and these group spread to Mongolia and China. With the suggestion of Yeluchucaı, the Kitan origion and vizier of the Chinggis Khan and Ögedei Khan, that "the World

* Doktora Programı Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı, naxi7457@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-1899-2007>).

can be conquer on horses, but the World cannot be ruled on horses”, merchants under the name of “ortak” were not only able to cooperate with the support and capital provided by the Khan and empire members to make a profit, but also included in the state administration. During the region of Chinggis Khan and Ögedei Khan, privileges such as giving edicts, berats and payzas to the merchants, benefiting from the yam organization and exemption from all kinds of taxes were provided. While the privileges due to the abuses they committed during the Möngke Khan period come to an end. However, during the region of the Khans who came to the throne after, privileges continued to be provided to the merchants.

During the reign of Qubilai Khan, the founder of the Yuan Dynasty, in some arrangements made in state institutions, the ortaks (merchants) could no longer cooperate directly with the Khan and members of the dynasty and were kept under control by the relevant offices. As the Ming Dynasty (1368-1644) drove the Mongol dynasty in China to the north and established dominance in China, the ortaks disappeared. Foreign trade between the Ming Dynasty and foreign countries was carried out in this period through ambassadors with the tribute system that existed in previous dynasties. Most of the ambassadors were traders, and to reach the Chinese market, traders came to China in the guise of ambassadors. In this study, we will analyze what ortak is, the emergence of the ortaks, their activities during the Mongol Empire and its end in the Ming Dynasty will be analyzed what the ortak system was, how this system worked during the Mongol Emrire, and the end of the Ming Dynasty in China.

Key Words: *Yuan Dynasty, Semu, Wotuo (Ortak), Yuanshi, Yuan Dianzhang*

Extended Summary

XIII. and XIV. In the 19th century, merchants called “ortak” consisted of Uyghurs, Muslims and members of other religions, and were brought to China from Central Asia, the West by Chinggis Khan’s campaigns. They could speak various languages and belonged to different ethnic groups. Ortaks were different from other merchants. These ortaks, who traded under the orders of the Khan and the members of the empire, cooperated with them, patronage and support by them.

The fact that ortaks could operate extensively during the Mongol Empire was due to the existence of merchants groups consisting of other ethnic groups in the Chinese territory before, and their commercial activities similar to the Mongol Empire period. Traders named “ortak” became partners in politics apart from the trade during the Mongol Empire. Thus, ortaks ceased to be free traders and began to operate as state traders. As administrators, they began to tax non-native merchants, collect taxes, and act as governors of territories conquered by the Mongols.

With the establishment of the yam organization during the reign of Ögedei Khan (1229-1241), the life and property of the merchants were secured, and the region was revived. Thus, compared to other merchants since the emergence of the Mongol Empire, ortaks were exempted from all kinds of taxes with payza given to them by important people, they as well as being exempted from all kinds of corvee, being able to carry weapons with them, being protected by the soldiers during the expedition, and benefiting from the messengers in the yam organization. However, the privileges ortaks got disappeared under Möngke Khan reign.

Although free trades were supported in the first periods of the Yuan Dynasty, trade was gradually taken under state control and started to be supported from the center. After the “Wotuo Surveillance Administration” established in 1283, loans to ortaks were issued by this administration under the name of “Wotuo Qian” (Ortak Money). Thus, ortaks no longer received investments and loans directly from the Khan and members of dynasty but were distributed by the “Wotuo Surveillance Administration”. With the establishment of this administration, while the activities of the ortaks were under control, on the other hand, it was ensured that some commercial activities were carried out only through the ortaks. Moreover, during the Mongol

Empire, investments and loans given to ortak were given in silver, while paper money was used during the Yuan Dynasty.

During the Qubilai Khan period, as in the Mongol Empire period, taxes were collected from trade and ortak were obliged to pay these taxes. The system of taxing 1/30 of the trade from the Mongol started in 1230 during the reign of Ögedei Khan, and he inherited the system of taxing %3 from the trade tax during the Jin Dynasty. In addition, during the reign of Qubilai Khan, he also imposed restrictions on the ortak in overseas trade and the use of the yam organization, also some privileges were abolished.

The ortak disappeared as the Ming Dynasty drove the Mongol dynasty in China to the north. During the Ming Dynasty, domestic and foreign trade with foreign countries was conducted on a tribute system. The tribute system operated through ambassadors, but most of the ambassadors were merchants. Merchants were reaching the Chinese markets in the guise of ambassadors.

Giriş

“Ortak” kelimesi Türkçe olup, Türkçeden Moğolcaya “Orto(y)” seslendirilmesiyle ve Farsçaya da “Urtaq” şeklinde girmiştir.¹ Moğol İmparatorluğu ve Yuan Hanedanı tarihi araştırmaları açısından Çince başlıca ana kaynak niteliğinde olan “Yuan Yıllığı”² (Yuanshi 元史) ve “Yuan Tüzüğü”nde³ (Yuan Dianzhang 元典章) “ortak” kelimesi Çince “Wotuo” 斡脫 (ortak, şerik) olarak kayda geçmiştir.⁴ Kökeni Türkçeden gelen “ortak” kelimesi Harezmi Türkçesinde genelde tüccarları ifade etmektedir. Harezmi bölgesi önceden Türklerin yönetimi altında olmasıyla bu bölgede pek çok Türk tüccar bulunmaktaydı. Türk tüccarların doğuya gelip ticaret ile uğraşmasıyla tüccar anlamına gelen “ortak” kelimesi Türkçeden Moğolcaya geçti ve böylelikle Moğollar “ortak” kelimesini kullanmaya başladılar.⁵ “Ortak” kelimesinin anlamı Altın Orda hanlarının yarlıklarında ve kroniklerinde “ticaret birliğinin (şirketin) üyesi olan tüccar” olarak verilmektedir.⁶ V. V. Barthold, ortak kelimesinin Arapçada “şerik” anlamında olduğunu ve Kaşgarlı Mahmud’un “Dîvânü Lugâti’t-Türk” adlı eserinde “ortak” kelimesi geçse de onun henüz tüccar anlamında değil sadece şerik anlamında kullanıldığını ancak sonraki devirlerde Moğolların tüccar manasında ortak kelimesini kullandığını ileri sürmektedir.⁷ A. Zeki Velidi Togan ortakların

¹ Elizabeth Endicott-West, “Merchant Associations in Yuan China: The ‘Ortoy’”, *Asia Major*. Vol. 2. No. 2 (1989): 129-130. Nicholas Poppe, “The Turkic Loan Words in Middle Mongolian”, *Central Asiatic Journal*. Vol. 1. No. 1 (1955): 40. Thomas T. Allsen, “Mongolian Princes and Their Merchant Partners 1200-1260”, *Asia Major*. Vol. 2. No. 2 (1989): 85. Peter, Bozian “The Role of Ortoy Merchants in the Mongolian Court: From the Rise of the Mongol Empire to the Fall of Yuan Dynasty”. *From Climactic Destruction to Economic Revitalization: Commerce, Disease and War in Eurasia, 1200-1900* (2014): 90.

² Çin’in 24 resmî hanedan yıllıklarından biri olan “Yuan Yıllığı”, 1370 yılında Ming Hanedanı imparatoru Ming Taizu’nun 明太祖 emriyle Song Lian 宋濂 (1310-1381), Wang Wei 王禕 (1321-1373) ve diğerleri tarafından kaleme alınmıştır. “Yuan Yıllığı”nda toplam 210 bölüm yer almaktadır.

³ “Yuan Tüzüğü”, Yuan Hanedanı imparatoru Yuan Yingzong 元英宗 döneminde 1322-1323 yıllarında kaleme alınan anonim bir eserdir. “Tüzük” ön koleksiyon ve yeni koleksiyon olarak iki ana bölüme ayrılmış olup, eserde toplam 2637 resmî belge yer almaktadır. Eserde yer alan belgelerde Moğol İmparatorluğu ve Yuan Hanedanı’nın siyasi, ekonomi, askeri, hukuki ve içtimai hayatı hakkında bilgiler verilmektedir.

⁴ Bknz. “Yuan Yıllığı”; “Yuan Tüzüğü”.

⁵ Duoduo, Ma 马朵朵. “Yuandai Xindai Wenti Yanjiu 元代信贷问题研究” (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hebei: Hebei Pedagoji Üniversitesi, 2010), 7. Xiu Xiaobo 修晓波, “Yuanchao Wotuo Zhengce Tankao 元朝斡脱政策探考”, *Zhongguo Shehuiyuan Yanjiushengyuan Xuebao 中国社会科学院研究生院学报*. No. 3 (1994): 25-26.

⁶ Ekrem, Kalan “Moğollar Devrinde İpek Yolu”. *İpek Yolu* (2015): 102. Ekrem, Kalan “Cengiz Han ve Bütüncül Dünya Tasavvuru”. *Cengiz Han ve Mirası* (2021): 53.

⁷ V. V. Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*. (Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 2006), 108.

Karahanlılar döneminde de mevcut olduğuna dair Harezmi'de telif olunan fıkıh kitaplarında delillerin var olduğunu izah eder.⁸

Bazı bilim adamları “Wotuo” kelimesini yanlış bir şekilde “Yahudilik” olarak tanımlamışlardır. Bu yanlış fikir Qing Hanedanı'nın (1644-1911) ünlü bilim adamı Hong Jun'un 洪鈞 (1839-1893) “Yuan Yıllığı'nın İlaveli Tercümesi” (Yuanshi Yiwen Zhengbu 元史譯文証補) adlı eserinde geçen “Wotuo Yahudiliktir” ifadesine dayanmaktadır. Bu ifade uzun bir süre kabul gördü ve birçok bilim adamı tarafından desteklendi. Fakat kaynakların giderek artması ve yeni verilerin ortaya çıkmasıyla bu tanımlamanın yanlış olduğu ortaya çıkmıştır.⁹ Ortak kelimesinin yukarıda bahsi geçtiği anlama nazaran Çinli tarihçi Weng Dujian'nin 翁獨健 (1906-1986), “Ortak Hakkında Araştırma” (Wotuo Zakao 鞞脫雜考) adlı makalesinde “Wotuo” kelimesinin üç farklı anlama geldiğini ortaya koymaktadır. İlki, “ordu” kelimesinden gelmekte olup sarayı ifade etmektedir. İkincisi, özel imtiyazlara sahip olan tüccarlara işaret etmektedir. Üçüncüsü ise, Yuan Hanedanı tarihçisi Tao Zongyi'nin 陶宗儀 (1329~1412) “Tarımı Durdurma Kayıtları” (Chougeng Lu 輟耕錄) adlı eserine dayanarak “Wotuo” kelimesinin günümüz Moğolcasındaki “ötök” olduğunu yani Yuan Hanedanı döneminde Moğol saraylarında düzenlenen ziyafetlerde şarap içerken kadeh kaldırıldığında “Wotuo/lütfen için!” dediklerini ileri sürmektedir.¹⁰ Bu anlamlar haricinde “Yuan Yıllığı”nda geçen kayıtlara baktığımızda “Wotuo” kelimesi kişi adı olarak da geçmektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse; “Yuan Yıllığı. Shizu 世祖 Monografisi” bölümünde Xilawotuo 昔刺鞞脫 adı geçmektedir.¹¹ “Yuan Yıllığı. Tie Ge 鐵哥 Tezkeresi” bölümünde Tie Ge'nin babasının adı Wotuochi 鞞脫赤 olarak geçmektedir.¹² Yine “Yuan Yıllığı. Liuhalabadulu 劉哈刺八都魯 Tezkeresi” bölümünde Halawotuoichi 哈刺鞞脫赤 adı geçmektedir.¹³

Cüveynî (1226-1283), “Tarih-i Cihan Güşa” adlı eserinde “ortak” kelimesini şöyle açıklar; “Tüccarlar ise kendi arasında sınıflara ayrılmıştı. Bunlar hazineden para (baliş) alır, onu her yıl kararlaştırıldığı şekilde hazineye geri öderlerdi. Böyle yapanlara ortak denirdi.”¹⁴ Yuan Hanedanı imparatoru Yuan Yingzong 元英宗 döneminin 1322-1323 yıllarında derlenen anonim eser “Yuan Tüzüğü”nde ise; “Ortak Haneler (Wotuo Hu 鞞脫戶), hanın yarlığı ve hanedan üyelerinin emriyle her yerde ticaret ile uğraşan kişilerdir.” olarak tanımlanmaktadır.¹⁵

Moğol İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren ortaklara birçok ayrıcalıklar tanındı. Ortaklar da bu ayrıcalıkları kullanarak imparatorluğun tamamında ticaret yapabiliyorlardı. Ticarete önem veren Cengiz Han, ticaret yollarının güvenliğini sağlamak ve ortakların sattıkları arasında, kendisine layık olan malların getirilebilmesi için yollara “karakçı” adında bekçiler

⁸ A. Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*. (İstanbul: Enderun Kitapevi, 1981), 125. A. Melek Özyetgin, “On the Term Ortuq (-Ortaq) ‘Merchant’ among the Old Turks”, *International Journal of Central Asian Studies*. Vol. 11-1 (2007): 11.

⁹ Weng Dujian 翁獨健, “Wotuo Zakao 鞞脫雜考”, *Yanjing Xuebao 燕京學報*. No. 29 (1941): 202-204. Endicott-West, “Merchant Associations in Yuan China”, 130. Ma, “元代信贷问题研究”, 6-7. Yuhong, Bao 包玉红. “Yuandai Quanfu Si Yanjiu 元代泉府司研究” (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İç Moğolistan: İç Moğolistan Üniversitesi, 2015), 9-10. Xiu, “元朝鞞脫政策探考”, 25.

¹⁰ Hu Xingdong 胡兴东, “Wotuo: Mengyuan Shiqi Minshi Zhidu De Yige Chuangxin 鞞脫: 蒙元时期民事制度的一个创新”, *Yunnan Shifan Daxue Xuebao 云南师范大学学报* Vol. 35. No. 5 (2003): 36. Weng, “鞞脫雜考”, 214-215.

¹¹ Song Lian 宋濂, *Yuan Yıllığı-Yuan Shi 元史*. (Beijing: Zhonghua Shuju, 1976), 143.

¹² Song, *Yuan Yıllığı*, 3074.

¹³ Song, *Yuan Yıllığı*, 3974.

¹⁴ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarihi Kurumu, 2013), 496.

¹⁵ Anonim, *Yuan Tüzüğü-Yuan Dianzhang 元典章*. (Taibei: Zhongyang Yanjiuyuan Lishi Yuyan Yanjiusuo 中央研究院歷史語言研究所, 2016), 634.

yerleştirdi.¹⁶ Ögeday Han döneminde (1229-1241) yam teşkilatının kurulmasıyla¹⁷ tüccarların canı ve malı güvence altına alındı ve bölge yeniden canlandırıldı. Böylece Moğol İmparatorluğu'nun ortaya çıkışından itibaren diğerk tüccarlara kıyasla ortaklar, önemli kişiler tarafından kendilerine verilen payza¹⁸ ile her türlü vergilerden ve angaryalardan muaf tutulmanın yanı sıra yanlarında silah taşıyabilmek, ticari seferdeyken askerler tarafından korunmak ve yam teşkilatındaki ulaklardan yararlanabilmek gibi birçok ayrıcalıklara da sahip oldular.¹⁹ Fakat sağlanan bu ayrıcalıklara rağmen ortaklar bunları suistimal ettiler. Bu suistimalleri önlemek için Möngke Han döneminde (1251-1259) daha önceden ortaklara sağlanan tüm ayrıcalıklar kaldırıldı ve ortakların işlerini kolaylaştırmak amacıyla verilen payza, yarlık, berat ve emirnameler verilmemek üzere geri toplandı. Böylece ortaklar yam teşkilatından daha fazla yararlanamadılar. Ayrıca 1253 yılından itibaren ortakların denetlenmesi için memurlar da atandı. Her türlü vergiden muaf tutulan ortakların, halktan vergi alındığı gibi onlardan da ilave vergi (mu'am) alınması emredildi.²⁰ 1250'li yıllarda tüccarlardan "tamğa" adı verilen "damga vergisi" alınıyordu. Damga vergisi alımında damga ve mühür kullanıldığı için bu vergiye Moğolcada "durağa", Türkçede "baskak" denmiştir. Moğol İmparatorluğu döneminde ticarettten alınan vergiler devletin önemli gelir kaynağını oluşturuyordu.²¹

1. Moğol İmparatorluğu Döneminde Ortaklar

Ortakların Moğol İmparatorluğu döneminde geniş ölçüde faaliyet gösterebilmesi, Çin topraklarında daha önceden de başka etnik gruplardan oluşan tüccar zümrelerin var olmasından ve Moğol İmparatorluğu döneminde benzer ticari faaliyetler göstermelerinden kaynaklanmaktaydı. Kuzey Song Hanedanı döneminde (960-1127) Si Maguang 司馬光 (1019-1086) tarafından kaleme alınan "Yönetimin Genel İlkeleri" (Zizhi Tongjian 資治通鑑) adlı tarihî eserde; "*Tang Sülalesi imparatoru Dezong 德宗 (742-805) döneminde başkent Chang'an'da 長安 yerleşen Uygurların (Huihe回纥) sayısı 1000'den az değildi ve çoğu ticaretle uğraşıyordu. Onlar saray ve evler inşa ediyor, ayrıca pazarlardaki yüksek faiz verme işlerini de yürütüyorlardı. Uygurlar giderek bu işten daha fazla pay almak isteyip halka zorbalıkta bulundular ve memurlar da onları sorgulamaktan çekiniyordu... Dolayısıyla imparator Dezong buna (Uygurların yüksek faiz verme işlerine) yasak emri getirdi.*"²² şeklinde kayıt söz konusudur. Tang Hanedanı dönemindeki (618-907) tüccarlar ile Moğol dönemindeki ortaklar arasındaki benzerlik her ikisinin de kredi vermesidir. Ancak Moğol İmparatorluğu döneminde ortak tüccarlar, hanlar ve hanedan üyeleri tarafından desteklenmekteydiler ve onların Tang Hanedanı dönemine nazaran ticari faaliyet alanları oldukça genişti.

¹⁶ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 116. Allsen, "Mongolian Princes and Their Merchant Partners", 88.

¹⁷ Anonim, *Moğolların Gizli Tarih*, çev. Ahmet Temir (Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1986), 205.

¹⁸ Çince Paizi 牌子 adı verilen payza'ya Moğolca "Gerege" denmiştir. Moğollar döneminde geniş ölçüde kullanılan payzalar Moğol icadı değildi, çünkü Jin Hanedanı ve Batı Xia Krallığı döneminde de payzalar kullanılmıştır. Pasaportun ilk örnekleri niteliğini taşıyan payzalar ile tüm imparatorlukta birçok kesimden kişiye serbest geçiş hakkı tanınmıştır. Memuriyet rütbelerine göre payzalar da farklılık göstermekteydi. Payzalar; demir, gümüş veya altından olabiliyordu. Dikdörtgen veya yuvarlak şekilde olan payzaların uç tarafı gerfalcon ve kaplan gibi farklı hayvanların görüntüsünü taşıyabiliyordu. Bknz, John Man, *Xanadu*. (London: Bantam Books, 2010), 36. David Morgan, *The Mongols*. (Oxford: Blackwell Publishing, 2007), 91-92. Francis Woodman Cleaves, "Darugamma and Gerege", *Harvard Journal of Asiatic Studies*. Vol. 16. No. 1 (1953): 256. Kalan, "Cengiz Han ve Bütüncül Dünya Tasavvuru", 54.

¹⁹ Christopher P. Atwood, *Encyclopedia of Mongolia and The Mongol Empire*. (Bloomington: Facts On File, Inc., 2004), 429. Allsen, "Mongolian Princes and Their Merchant Partners", 97. Weng, "幹脫雜考", 207.

²⁰ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 496. Atwood, *Encyclopedia of Mongolia*, 429. İsenbike Togan Arıcanlı, "Moğollar Devrinde Çin'de Ticaret ve 'Ortak' Tüccarları", *Toplum ve Bilim*. No. 25/26 (1984): 82. Allsen, "Mongolian Princes and Their Merchant Partners", 105-106. Bao, "元代泉府司研究", 12-13.

²¹ İsenbike, Togan "Çinggis Han ve Moğollar". *Türkler* (2002): 244.

²² Si Maguang 司馬光, *Yönetimin Genel İlkeleri-Zizhi Tongjian 資治通鑑*. (Beijing: Zhonghua Shuju 中华书局, 1993), 5612.

Güney sınırları Jilin 吉林 Eyaletinin kuzeyinden şimdiki Pekin dâhil olmak üzere Shanxi’ye 陝西 kadar uzanan kuzey Çin’de 200 yıldan fazla hüküm süren Liao Hanedanı döneminde²³ (916-1125) merkezi idare tarafından serbest ticaretin desteklenmesiyle Uygur tüccarlardan oluşan bir ticaret kolonisi ortaya çıktı.²⁴ Bu dönemde Uygur (Huihu 回鶻) tüccarların sayısı oldukça fazla olduğu için onlara konaklama yeri olarak Shangjing 上京 Eyaleti güney kapısının doğusunda “Uygur yerleşkesi” tesis edildi.²⁵ Bu durum Uygur tüccarların Liao Hanedanı ile sıkı ticari ilişkilerde bulunduğunun göstergesidir. Daha sonraki dönemlerde bu Uygur tüccarların yanı sıra Orta Asyalı Müslüman tüccarlar da Asya kervan ticaretinde yer aldı. Uygur ve Orta Asyalı Müslümanlardan oluşan bu tüccarlar, Moğol İmparatorluğu öncesi Çin’de aktif ticari faaliyetlerde bulunuyorlardı.²⁶ Ancak “ortak” adıyla ticari faaliyetlerde bulunmaları Moğol İmparatorluğu döneminde başlamıştır.

XIII. ve XIV. yüzyılda “ortak” adındaki tüccarlar; Uygurlar, Müslümanlar ve diğer dinlere mensup olanlardan oluşmaktaydı. Onlar Cengiz Han’ın seferleriyle Orta Asya ve Batı’dan Moğol topraklarına getirildiler. Getirilen bu tüccarlar çeşitli dillerde konuşabiliyorlardı ve farklı etnik gruplara mensuptular. Ortaklar ise diğer tüccarlardan farklıydı. Ortaklar kendilerine sağlanan himaye ve destekle Moğol han ve hanedan üyeleriyle iş birliği halindeydi. Bu durumda Moğol hanı ile hanedan üyelerinin direkt olarak ticaretle uğraşmalarına gerek yoktu.²⁷ Onlar esas olarak ortaklara yatırım veya kredi niteliğinde gümüş veriyor ve böylelikle bundan büyük kâr elde ediyorlardı.²⁸

Moğol tarihine ait kayıtlarda “ortak” hakkında en erken bahis 1233’te Moğol İmparatorluğu’na elçi olarak gönderilen, Song Hanedanı’nın (960-1279) elçilik heyetindeki Peng Daya 彭大雅 tarafından kaleme alınan “Kara Tatarlara Dair Muhtasar” (Heida Shilüe 黑鞑事略) adlı eserde geçmektedir. Ardından 1235-1236 tarihlerinde Moğolistan’a giden Song Hanedanı elçilik heyeti içinde görev yapan Xu Ting 徐霆 bu esere ilaveler yapmıştır. Gerçi kayıta “ortak” kelimesi geçmemiş ise de han ve hanedan üyelerinin Müslüman (Huihui 回回) tüccarlara gümüş emanet ederek kâr elde ettiğinden bahsetmiştir. Bu bahsedilen Müslüman tüccarlar o dönemde ortaklardan başkası değildi.²⁹ Bu elçinin anlattıklarına göre, “Tatarlar tek bir Sahua 撒花 adında hediye bilmekte dirler ve ticaret hayatından hiçbirinin haberi yoktu. Dolayısıyla Moğol hükümdarları Uygurlara borç verip onları ticarete çalıştırarak faiz kazanıyorlardı.” şeklinde kaydedilmektedir.³⁰

“Ortak” ismi ile anılan bu tüccarlar ticaret dışında siyasete de ortak oldular. Onlar birer idareci olarak kendilerinden olmayan sıradan tüccarları vergilendirmeye, onlardan vergi toplamaya ve Moğollar tarafından fethedilen bölgelerin valisi olarak görev yapmaya başladılar.³¹

²³ Ahmet Taşağıl, “Karahıtaylor”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 24 (Ankara: TDV Yay., 2001), 415.

²⁴ Arıcanlı, “‘Ortak’ Tüccarları”, 76.

²⁵ Tuo Tuo 脱脱, *Liao Yılığ-Liaoshi 遼史*. (Beijing: Zhonghua Shuju 中華書局, 2016), 499.

²⁶ Arıcanlı, “‘Ortak’ Tüccarları”, 76.

²⁷ Morris, Rossabi “The Muslims in the Early Yuan Dynasty”. *China Under Mongol Rule* (1981): 259. Endicott-West, “Merchant Associations in Yuan China”, 127.

²⁸ Yakkaiçi, Yasuhiro 四日市康博 “Chinese and Muslim Diasporas and The Indian Ocean Trade Network Under Mongol Hegemony”. *The East Asian Mediterranean: Maritime Crossroads of Culture, Commerce and the Human Migration* (2008): 76. Bozian, “The Role of Ortoy Merchants”, 97.

²⁹ Peng Daya 彭大雅 ve Xu Ting 徐霆, *Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları: Meng Ta Pei Lu ve Hei Ta Shi Lu*, çev. Ankhayar Danuu (İstanbul: Ötüken Neşriyatı, 2012), 26. Endicott-West, “Merchant Associations in Yuan China”, 132. Bozian, “The Role of Ortoy Merchants”, 98.

³⁰ Peng ve Xu, *Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarihi Kayıtlar*, 130.

³¹ İsenbike Togan, “Asya’da İmparatorluklar ve Ticaret Yöntemleri”, *Türk Vakfı 1. Uluslararası Tarih Kongresi*. (1993): 140.

Örneğin 1240 yılından itibaren Kuzey Çin'deki vergi toplama görevi Abd Al-Rahman adında ortak bir Müslüman tüccarın sorumluluğuna verildi.³²

Cengiz Han döneminde hanlar ve hanedan üyelerince desteklenen ortaklara, halefi Ögeday Han döneminde de aynı destek sağlandı. Cüveynî'nin "Tarih-i Cihan Güşa" adlı eserinde bununla ilgili şöyle bir hikâye yer almaktadır. Bir gün bir tüccar Han'ın huzuruna gelip ondan 500 balış sermaye ister. İkinci ve üçüncü kez özürlerle gelip tekrar aynı miktar para istediğinde Han tarafından tekrar verilir. Dördüncü kez Han'ın huzuruna geldiğinde ise adamın müsrif olmasına rağmen Han; "Onlar da bizim insanlarımız. Malımız, yabancıların ayakları altında değil, ellerimizdedir."³³ diyerek tüccara birkaç kez daha sermaye verip desteklemiştir.

Moğol hanları ve hanedan üyeleri ile anlaşarak onlardan kredi alan ortaklar, bu aldıkları krediler ile ticaretle uğraşiyor ve elde ettikleri kârın bir kısmını da onlara veriyorlardı.³⁴ Ancak ülke sınırları içinde ve dışında ticaretin hızlanmasında ve yaygınlaşmasında önemli rol oynayan bu ortaklar kendilerine sağlanan imtiyazları suistimal etmeye ve tefecilik yapmaya başladılar. Aylık olarak alınan faiz oranı %3 iken, ortakların hanedandan aldıkları kredilere karşılık %0,8 gibi düşük bir miktarda faiz ödüyorlardı. Onlar bu kredileri ticari faaliyetlerinde kullandıkları gibi memurlara ve halka krediler vererek de bankerlik yapıyorlardı.³⁵

Yuan Hanedanı'nın resmî tarihi olarak bilinen "Yuan Yıllığı"nda Ögeday Han döneminde ortakların memurlara ve halka yüksek faizle krediler vermesi hakkında; "(Yuan) Taizong 元太宗 (Ögeday Han) saltanatı devresinin 12. yılı (1240), memur ve halkın Uygulardan (Huihu'lardan 回鶻) aldığı paraların faizi her sene kat kat arttı. Buna "Kuzulama Kârı" (Yanggaoxi 羊羔息) denildi. Zararı oldukça büyüktü..."³⁶ ve "Bundan önce bölgedeki birçok memur Batılı tüccarlardan gümüş aldı, aldıkları gümüşlerin faizi gümüşün kendi miktarından kat kat daha fazla oldu ve buna "Kuzulama Kârı" (Yanggaoerli 羊羔兒利) denildi, memurlar faizleri ödeyemeyince onların eşleri ve çocukları köle olarak satılmalarına rağmen bu durum faiz miktarını ödemek için yeterli olmadı. Sonuçta memur ve halkın borçları hükümet tarafından ödendi." gibi kayıtlar yer almaktadır.³⁷ Bu kuzulama kârının ne kadar yüksek bir rakam olduğu hakkında "Kara Tatarlara Dair Muhtasar" adlı eserde; "Bir kundak gümüşlük anapara tekrar tekrar faizlenerek 10 yıl süre zarfında 1024 kundak faiz getirir." ifadeleriyle gösterilmektedir. Bankerlikle kâr elde etmenin yanı sıra ortaklar yam teşkilatında bulunan ulakları kendi işlerinde kullanmaya ve mahalli halktan at istemeye başladılar. Ortakların posta yollarında kaybolan eşyalarından ise yam teşkilatı görevlileri ile halk sorumlu tutuluyordu ve soyguna uğrama bahanesiyle de halktan zorla para topluyorlardı.³⁸ Durum böyleyken vezirler halkın zor durumunu Han'a iletiler. Böylece Ögeday Han'ın veziri Yeluchuai'nin 耶律楚材 teklifi üzerine 1240 yılında yayınlanan bir yarıllıkla kuzulama kârına sınır getirildiği gibi halkın ve memurların ortaklara olan faiz borcu da hükümet tarafından ödendi.³⁹

1241'de Ögeday Han'ın ölümü sonrası eşi Töregene Hatun'un imparatorluğun başına geçmesiyle şehzadelerin hepsi ticari faaliyetlere yöneldiler ve tüccarlara da payzalar dağıtıldı. 1246 yılında Göyük Han'ın tahta geçmesinin ardından daha önce verilmiş olan bu payzaların

³² Mustafa Uyar, "Mongol Patronage of Trade between China and the Middle East During the Middle Ages", *The Journal of Middle East and Central Asian Studies*. Vol. 1 (2017): 49. Allsen, "Mongolian Princes and Their Merchant Partners", 101. Rossabi, "The Muslims", 287-288. Bozian, "The Role of Ortoy Merchants", 100.

³³ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 205.

³⁴ Peng ve Xu, *Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarihi Kayıtlar*, 129-130.

³⁵ Morris Rossabi, *Kubılay Han Yaşamı ve Dönemi*, çev. Özgül Özöl (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 120. Özyetgin, "On the Term Ortuq", 9. Bozian, "The Role of Ortoy Merchants", 101. Arıcanlı, "Ortak Tüccarları", 84. Endicott-West, "Merchant Associations in Yuan China", 148.

³⁶ Song, *Yuan Yıllığı*, 37.

³⁷ Song, *Yuan Yıllığı*, 3461.

³⁸ Peng ve Xu, *Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarihi Kayıtlar*, 129-130. Allsen, "Mongolian Princes and Their Merchant Partners", 97. Bozian, "The Role of Ortoy Merchants", 92.

³⁹ Song, *Yuan Yıllığı*, 37. Bao, "元代泉府司研究", 12.

yasadışı dağıtıldıkları gerekçesiyle hepsi geri toplandı.⁴⁰ Bu dönemde değişik ülkelerden başkente gelen tüccarlar, Han ile büyük anlaşmalar yapmış ve Han'dan berat almışlardı. Ancak Göyük Han'ın hâkimiyet dönemi kısa sürdüğünden senetler geçersiz sayılmış ve tüccarlara olan borçlar ödenmemişti. Han'ın ölümünden sonra oğulları, hatunları ve kardeşinin oğulları kredili olarak tüccarlardan borç alıp karşılığında berat yazmışlardı. Möngke Han 1251 yılında tahta geçtikten sonra onların tüccarlara borçlu olduğu 500,000'den fazla balişi imparatorluk hazinesinden ödedi.⁴¹ Ayrıca yukarıda bahsettiğimiz üzere Möngke Han dönemine kadar ortaklara sağlanmış olan bu ayrıcalıklar onun döneminde sona erdirildi.

2. Çin'de Ortaklar

Cengiz Han'ın 1215 yılında Jin Hanedanı (1115-1234) hâkimiyeti altındaki Pekin'i işgal etmesiyle Moğollar Kuzey Çin'in büyük bir kısmını fethetmiş oldu ve 1235 yılında de Ögeday Han kuzey Çin'in tamamını fethetti.⁴² 1260 yılında kendini han ilan ederek tahta çıkan Kubilay Han 1271 yılında "Değişimler Kitabı" (Yi Jing 易經) adındaki fal kitabına göre kurduğu hanedanlığa "Yuan" 元 adını verdi. Yuan kelimesi "asıl köken, yeni başlangıç" anlamına gelmektedir.⁴³ Böylece Çin'de bir Moğol hanedanı olarak Yuan Hanedanı kuruldu ve bu dönem 1368'de Ming Hanedanı'nın Moğolları kuzeye kovup Çin'de hâkimiyet kurmasına kadar devam etti.⁴⁴

Modern tarihçilerin tasnifine göre, Yuan Hanedanı dönemi devlete yapılan hizmetlerden dolayı ulusa göre toplumda dört sınıflı sistem oluşturulmuştur. Birinci sınıfı "ülkenin insanı" (Guozu 國族) olarak adlandırılan egemen sınıf Moğollar, ikinci sınıfı "renkli gözlüler" (Semu 色目) veya yardımcı kavimler adıyla bilinen Müslümanlar ile Hristiyan, Uygur, Tangut, Tibet, Kitan vb. uluslar oluşturmaktaydı. Üçüncü sınıfta "Kuzey Çinliler" (Hanren 漢人) adıyla bilinen ve önceden Jin Hanedanı yönetimi altında Cürçen, Kitan, Koreli vb. uluslar yer alırken dördüncü ve son sınıfta ise "Güney Çinliler" (Nanren 南人) adı verilen ve önceden Güney Song Hanedanı (1127-1279) yönetimi altında yaşamış Çinliler yer alıyordu.⁴⁵

1261 yılından itibaren devlet yönetiminde kendilerine görev verilen Müslümanların sayısı giderek arttı ve bunlara birçok ayrıcalıklar sağlandı. Bu Müslümanlar her zaman vergiden muaflardı ve el üstünde tutulmaktaydılar.⁴⁶ Yukarıda belirtilen bu Semu sınıfı, Kubilay Han'ın Çin gibi tarım ekonomisine dayalı bir ülkeyi yönetmesinde önemli rol oynamıştır. Çinlilere daha az güvenen ve onlara fazla ihtiyaç duymak istemeyen Kubilay Han bu sebeple devlet yönetiminde onlardan daha fazla yararlandı. Ayrıca Kubilay Han Semu sınıfının astronomi, tıp, mimarlık ve silah yapımındaki becerilerini Çin için kullanmak istedi. Yönetici kesimde olmalarının dışında sarayın elit kesimini de yine bu sınıf oluşturmuyordu. Bunun yanı sıra Semu sınıfı ticaretle de uğraşmakla birlikte vergi tahsildarlığı da yapmaktaydı.⁴⁷ Yuan Hanedanı döneminde ortaklar genelde bu Semu sınıftan oluşuyordu. Ancak "Yuan Tüzüğü'nün "Gelir Nazırlığı. Nüfus Sayımı (Hubu 戶部. Huji 戶計)"⁴⁸ bölümünde yer alan belgeye baktığımızda ortaklar, Semu

⁴⁰ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 238.

⁴¹ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 494-495.

⁴² Arıcanlı, "Ortak' Tüccarları", 71.

⁴³ Song, *Yuan Yıllığı*, 138. Morris, Rossabi "The Reign of Khubilai Khan". *The Cambridge History of China: Alien Regimes and Border States 907-1368* (2008): 458.

⁴⁴ Arıcanlı, "Ortak' Tüccarları", 71.

⁴⁵ Qian Mu 錢穆, *Guoshi Dagang 國史大綱*. (Beijing: Shangwu Yinshu Guan 商務印書館, 1991), 638. Jian Neihu 簡內互, *Yuandai Menghan Semu Daiyu Kao 元代蒙漢色目待遇考*. (Taipei: Shangwu Yinshuguan, 1932), 1-2. Charles O. Hucker, *A Dictionary of Official Titles in Imperial China*. (Taipei: Southern Materials Center, INC., 1986), 66-67. Rossabi, "The Reign of Khubilai Khan", 610. Rossabi, *Kubilay Han*, 114.

⁴⁶ Rossabi, *Kubilay Han*, 138.

⁴⁷ Rossabi, "The Muslims", 277-278.

⁴⁸ Kubilay Han döneminde Genel Sekreterlik (Zhongshusheng 中書省), Askeri İşler Dairesi (Shumiyuan 樞密院) ve Teftiş Bürosu'ndan (Yüshitai 御史臺) ibaret üç temel idare kurum tesis edilmiştir. Genel Sekreterlik altı temel görevi

sınıfından ayrı bir kesim olarak tanımlanmıştır. Çünkü ortak hanelerden (Wotuo Hu) hemen sonra Müslüman ve Uygur (Weiwuer 畏吾兒) haneler yer almakta ve sadece ortak hanelerine han yarlığı taşımak gibi ayrıcalıklar onlara tanınmıştır.⁴⁹ Bu, ortakların diğer Semu sınıfından ayrı olarak haneler oluşturduğu ve diğer serbest tüccarlardan ayırt edildikleri anlamına gelmektedir.

İbn Battuta “Seyahatnamesi”nde Kubilay Han döneminde Müslümanların; kendi mahalleleri, tekke ve pazarları, camileri gibi işlerine bakacak olan şeyhülislam ve aralarındaki problemleri halletmek için de kadının olduğundan bahsetmektedir.⁵⁰ “Yuan Tüzüğü”nde de Çin’in iç bölgelerine yerleşmiş Müslümanlar hakkında belgeler yer almaktadır. Bu belgede şeyhülislam’a “Müslüman Usta”⁵¹ (Huihui Dashi回回大師), kadıya ise “Kadı Usta”⁵² (Hadi Dashi 哈的大師) denmiştir. 1271 yılında Kubilay Han, günümüzde Çin’in güneybatısında bulunan Yunnan 雲南 Eyaletinin yönetimini Orta Asyalı Müslüman Sayyid Ajall Şemseddin’in yönetiminde verdi.⁵³ Ancak Kubilay Han Müslümanların sünnet ve kurban kesme gibi kurallarını 1280-1287 tarihleri arasında yasaklamasının dışında Müslümanların Çin’de yaşamalarına sıkı müdahalede bulunmadı. Önceden Çağatay Han döneminde (1183-1241) olduğu gibi İslami esaslara göre hayvan ve kurban kesmenin yasaklanması⁵⁴ 1280 yılında Kubilay Han döneminde de uygulandı. Buna ise şu olay sebep olmuştur. Müslüman tüccarlar Kubilay Han’a atmaca getirdiklerinde buna karşılık Han’ın emriyle bu tüccarlara yemek gönderildi fakat tüccarlar bunu yemeyi kabul etmediler. Han bunun sebebini sorduğunda tüccarlar bu atların helal usulle kesilmediğini çünkü karnı yarılarak yürekleri elle çıkarılan bu hayvanların etini yemenin İslam’a uygun olmadığını söylediler. Han bu duruma sinirlenip bir ferman ilan ederek bundan sonra hayvanların İslami usullere göre kesilerek yenmesini yasakladı. Bu yasaya uymayanların cezası idamdı. Daha sonra ise Müslüman tüccarların ricaları üzerine Maliye Bakanı Sanga⁵⁵ (Sang Ge 桑哥) yürürlüğe koyulan yasaktan dolayı Müslüman tüccarların Çin’e hiç gelmediğini ve devlet hazinesinin de boşaldığını Han’a bildirince yedi sene süren bu zulüm 1287 yılında yürürlükten kaldırıldı.⁵⁶

Yuan Hanedanı’nın ilk dönemlerinde serbest ticaret desteklenmişse de sonrasında ticaret giderek devlet denetimi altına alındı ve merkezden denetlenmeye başlandı. Ortakların tam olarak devlet denetimi altına girmesi 1268 yılında han ve hanedan üyelerinin kontrolündeki Ortak Gözetim İdaresi’nin (Zhuwei Wotuo Zongguanfu’nun 諸位幹脫總管府) kurulmasıyla gerçekleşti.⁵⁷ 1272 yılında Ortak Ofisi (Wotuo Suo veya Wotuo Ju 幹脫所/幹脫局) kuruldu.⁵⁸

paylaşan nazırlıklara ayrılmış olup, bunlar İşgücü Nazırlığı (Gongbu 工部), Gelir Nazırlığı (Hubu 戶部), Teşrifat Nazırlığı (Libu 禮部), Savaş Nazırlığı (Bingbu 兵部), Adalet Nazırlığı (Xingbu 刑部) ve Kamu İşleri Nazırlığı’ndan (吏部) oluşmaktaydı. “Yuan Tüzüğü” ve “Yuan Yıllığı”nda bu altı işlevsel nazırlık hakkında kayıtlar ve belgeler yer almaktadır.

⁴⁹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 634.

⁵⁰ Ebü Abdullah Muhammed İbn Battûta *Tancî, İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. Sait Aykut (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), 902. Rossabi, “The Reign of Khubilai Khan”, 460.

⁵¹ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 681.

⁵² Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 1536.

⁵³ Rossabi, “The Muslims”, 277.

⁵⁴ Mustafa Kafalı, *Çağatay Hanlığı 1227-1345*. (Ankara: Berikan Yayınevi, 2005), 85.

⁵⁵ “Yuan Yıllığı”nın 205. Bölüm, 92. Tezkere kısmında yer alan “Hain Vezirler” bölümünde Sang Ge haricinde diğer iki hain Maliye Bakanı Ahmed’in (Ahema 阿合馬) yanı sıra Lu Shirong 盧世榮 ve başka hain vezirlerin biyografileri de yer almaktadır. Bknz. Song, *Yuan Yıllığı*, 4557-4576.

⁵⁶ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 1638. Rossabi, *Kubilay Han*, 195. Rossabi, “The Reign of Khubilai Khan”, 481. Rossabi, “The Muslims”, 294.

⁵⁷ Song, *Yuan Yıllığı*, 117. Rossabi, “The Reign of Khubilai Khan”, 449. Endicott-West, “Merchant Associations in Yuan China”, 133. Arıcanlı, “‘Ortak’ Tüccarları”, 84. Rossabi, *Kubilay Han*, 120. Rossabi, “The Muslims”, 283. Özyetgin, “On the Term Ortuq”, 10.

⁵⁸ Song, *Yuan Yıllığı*, 142. Endicott-West, “Merchant Associations in Yuan China”, 133.

Bu ofis, ortakların memurlara ve halka verdiği krediler olan Ortak Parası'nı (Wotuo Qian 斡脫錢) geri isteme kurumu niteliğindedir.⁵⁹ 1280 yılında han ve hanedan üyelerinin kontrolündeki Ortak Gözetim İdaresi'nin adı Ticaret Müfettişliği (Quanfu Si 泉府司) olarak değiştirildi.⁶⁰ 1283 yılında merkezde ortakların işlerinden sorumlu en yüksek kurum olarak Ortak Gözetim İdaresi (Wotuo Zongguanfu 斡脫總管府) merkezi hükümet tarafından kuruldu.⁶¹ Ortak Gözetim İdaresi'nin kurumsallaşmasıyla ortaklar devlet tüccarı olarak faaliyet göstermeye başladılar.⁶² “Yuan Yıllığı”nda Ticaret Müfettişliğinin işlevi, han ve hanedan üyelerinin elde ettikleri veya harcadıkları altın ve gümüşlerini kontrol eden bir kurum olarak tanımlanır.⁶³ 1284 yılında Kubilay Han'ın emriyle Ticaret Müfettişliği, altı işlevsel nazırlıktan biri olan Gelir Nazırlığı'nın (Hubu'nun) denetimi altında tutulmaya başlandı.⁶⁴ Ortaklara verilen ortak parası Ortak Gözetim İdaresi tarafından veriliyordu. Ortakların memurlara ve halka verdiği krediler de aynı ortak parası adıyla verilmekteydi.⁶⁵ Böylece ortaklar artık han ve hanedan üyelerinden yatırım ve krediyi direkt almıyor, bu paralar Ortak Gözetim İdaresi tarafından dağıtılıyordu. Bu idarenin kurulmasıyla bir taraftan ortakların faaliyetleri denetim altında tutulurken, diğer taraftan bazı ticari faaliyetlerin sadece ortaklar vasıtasıyla yapılması sağlanıyordu. Han ve hanedan üyelerinin ortaklara sermaye sağlaması Ticaret Müfettişliğinin kurulmasıyla denetim altına alınmış oldu.

Ortaklar, Ortak Gözetim İdaresi tarafından kendilerine verilen kredileri halka veya memurlara verirken kredi alan kişi ile mutlaka bir sözleşme yaparlardı. Kredi alan kişi de sözleşme yapabilmek için yanında bir kefil getirirdi ve böylece her iki tarafın da hakları korunmuş olurdu. Ancak verilen kredileri zaman zaman geri alamayan ortaklar zararı kendi cebinden ödemek zorunda kalıyorlardı.⁶⁶ Ortakların hükümet tarafından desteklenmesi nedeniyle halka zorbalık etme ve huzursuzluk yaratma gibi olumsuz durumları da mevcuttu ve böyle durumlar hükümet tarafından önlenmeye çalışılıyordu. “Yuan Tüzüğü”nde bu olumsuz durumlara ait resmî belgeler yer almaktadır. 1298 yılında yayınlanan bir yarlık ile, verilen kredinin eş değer oranında faizinin alınması (Yiben Yili 一本一利) kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte verilen miktardan fazla faizin alınmaması, kredi ve faizi ödeyemeyenlere zorbalık edilmemesi, bu sebepten mallara el konulmaması, eşler ile çocukların kredi karşılığı zorla alınmaması ve huzursuzluk yaratılmaması gerektiği de kararlaştırılmıştır. Diğer bir belgede ise 1302 yılında ortak parası ödünç alanların adı ve soyadı ile ödünç aldığı miktar net bir şekilde kaydedilmediğinden sadece tespit edilen Burhaneddin (Buluhanding 不魯罕丁), Fahreddin (Faheluding 法合魯丁) ve Menglin 孟林 adındaki üç kişiden ortak parası geri toplanırken 3 kişinin kredi almasından dolayı 140 hane olaya dâhil edilmiş ve bu durum halkın arasında büyük bir rahatsızlığa yol açmıştır. Dolayısıyla bundan sonra ortak parası geri toplanırken ödünç alan kişinin adı ve soyadı, kayıtlı adresi, ödünç aldığı miktarın detaylı bir şekilde kaydedilmesi ve halkın rahatsız edilmemesi emredildi.⁶⁷

Moğol İmparatorluğu döneminde ortaklara sağlanan yatırım ve krediler gümüş olarak verilirken, Yuan Hanedanı döneminde ortak parası adı altında kâğıt paralar verilmeye başlandı. Song Hanedanı'nın para sistemini miras alan Yuan Hanedanı, 1260 yılında kâğıt para basmaya başladı. Böylece altın ve gümüş gibi madeni paralar piyasada yer almayarak stoklandı.⁶⁸ Ortaklara

⁵⁹ Bao, “元代泉府司研究”, 26.

⁶⁰ Song, *Yuan Yıllığı*, 227. Endicott-West, “Merchant Associations in Yuan China”, 134. Özyetgin, “On the Term Ortuq”, 10.

⁶¹ Song, *Yuan Yıllığı*, 255.

⁶² Arıcanlı, “‘Ortak’ Tüccarları”, 85. Özyetgin, “On the Term Ortuq”, 10. Weng, “斡脫雜考”, 206.

⁶³ Song, *Yuan Yıllığı*, 227. Endicott-West, “Merchant Associations in Yuan China”, 134.

⁶⁴ Endicott-West, “Merchant Associations in Yuan China”, 135.

⁶⁵ Rossabi, *Kubilay Han*, 120. Bao, “元代泉府司研究”, 25. Rossabi, “The Muslims”, 283.

⁶⁶ Ma, “元代信贷问题研究”, 20. Xiu, “元朝斡脱政策探考”, 27.

⁶⁷ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 929-930.

⁶⁸ Yasuhiro, “Chinese and Muslim Diasporas”, 76.

kredilerin verilmesine, memurlardan ve halktan alınan kredilerle vergilerin ödenmesine ve tüm alışverişlerde Kubilay Han döneminde basılmış Zhongtong Baochao 中統寶鈔 (1260) ve Zhiyuan Baochao 至元寶鈔 (1287) adındaki⁶⁹ kâğıt paraların eş zamanlı olarak kullanılmasına izin verildi.⁷⁰ Ayrıca yabancı tüccarların Yuan Hanedanı topraklarına ayak bastıkları andan itibaren yanlarındaki değerli madenleri kâğıt parayla değiştirmeleri gerekiyordu.⁷¹ Sadece Yunnan Eyaletinde tarihi ve coğrafi koşullar dikkate alınarak kâğıt para yerine sedef kabuğu kullanılmasının devam edilmesine izin verildi.⁷²

Moğol İmparatorluğu’nda olduğu gibi Kubilay Han döneminde de ticaretten vergi alınmıyordu ve ortaklar bu vergileri ödemekle yükümlüydü. Moğollarda ticaretten 1/30 oranında vergi alma uygulaması 1230 yılında Ögeday Han döneminde başladı ve Jin Hanedanı dönemindeki ticaret vergisinden %3 oranında vergi alınması örnek alınarak uygulanmaya devam edildi. Moğol İmparatorluğu döneminde şaraptan 1/10 oranında vergi alınırken ticaret vergisi ve diğerlerinden 1/30 oranında vergi alınmaktaydı.⁷³ Yuan Hanedanı döneminde de ticaretten alınan vergi oranı aynıydı ve bu sistem Yuan Hanedanı dönemi boyunca uygulandı.⁷⁴ “Yuan Yıllığı”nda; “Kubilay Han Zhongtong saltanat devresinin 4. yılında (1263), hükümetten gümüş alıp başkentte ticaretle uğraşanların hepsinin ilgili büroya gidip vergi ödemeleri emredildi.” kaydı geçerken, Yuan Tüzüğü’nde de ortakların vergi ödemesi hakkında resmî belgeler mevcuttu.⁷⁵ Ortaklar ticaret vergisinin yanı sıra diğer sivil halk gibi hane vergisini (Dangchai 當差) ödemekle de yükümlüydüler.⁷⁶

Kubilay Han önceden ortaklara sağlanan bazı ayrıcalıkları kaldırarak onlardan ticaret vergisi almakla birlikte kendisine uygun olmayan taleplerini de geri çevirmiştir. Bununla ilgili “Yuan Yıllığı” ve “Yuan Tüzüğü”nde örnekler bulunmaktadır. “Yuan Yıllığı”nda yer aldığına göre, 1291 yılında Kubilay Han bir yarlık ilan ederek, Müslümanların getirdikleri inciler karşılığında hükümetten para istemeleri halinde incilerin alınmaması ve bu durumda hükümete kalan paraların yoksullara yardım için harcanmasını emrettiği yazmaktadır.⁷⁷ 1292 yılında Hubmus? (Hubumusi 忽不木思) adındaki bir Müslüman getirdiği inciye satmak istediğinde Kubilay Han incilerin gereksiz olduğunu söyleyip teklifi reddetti.⁷⁸ Yine 1293 yılında Müslüman Böke (Boke 孛可) ve Mahmud Şah (Mahemousha 馬合謀沙), Kubilay Han’ın huzuruna gelip getirdikleri incilerin karşılığında binlerce külçe kâğıt para istediklerinde Kubilay Han buna cevap olarak; “Ne? İnci için mi? Bu paraları yoksullara yardım için verelim.” demiştir.⁷⁹ “Yuan Tüzüğü”ndeki belgelerde ise 1297 yılında Alaeddin (Alaowading 阿老瓦丁), Mahmud (Mahemou 馬合謀) ve Yusuf (Yisufu 亦速福) adlı Müslümanlar Çin’den Huihui topraklarına

⁶⁹ Zhongtong 中統 ve Zhiyuan 至元 isimleri Kubilay Han’ın saltanat yıllarına verilen isimlerdir. Kubilay 1260 yılında kendini han ilan ederek saltanat yılını Zhongtong adını verdi. 1264 yılında Kubilay Han, kardeşi Arık Buqa üzerinde galip geldikten sonra saltanat yılını Zhiyuan olarak değiştirdi ve ölümüne kadar (1294) yaklaşık 31 sene bu şekilde kullandı.

⁷⁰ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 731.

⁷¹ Rossabi, “The Muslims”, 282.

⁷² Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 753.

⁷³ Song, *Yuan Yıllığı*, 30. Tuo, *Liao Yıllığı*, 49. Chen Gaohua 陈高华, “Yuandai Shangshui Chutan 元代商税初探”, *Zhongguo Shehui Kexueyuan Yanjiushengyuan Xuebao 中国社会科学院研究员学报*. No. 1 (1997): 8-9.

⁷⁴ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 237; 859-861. Rossabi, “The Reign of Kubilai Khan”, 449. Arıcanlı, “‘Ortak’ Tüccarları”, 84-85.

⁷⁵ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 861. Song, *Yuan Yıllığı*, 2379. Endicott-West, “Merchant Associations in Yuan China”, 140-141.

⁷⁶ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 634. Endicott-West, “Merchant Associations in Yuan China”, 141. Allsen, “Mongolian Princes and Their Merchant Partners”, 107.

⁷⁷ Song, *Yuan Yıllığı*, 352. Bozian, “The Role of Ortoy Merchants”, 105.

⁷⁸ Song, *Yuan Yıllığı*, 364. Endicott-West, “Merchant Associations in Yuan China”, 144.

⁷⁹ Song, *Yuan Yıllığı*, 371. Endicott-West, “Merchant Associations in Yuan China”, 144.

(İslam ülkelerine) geri dönerken kendilerinin korunması için görevlilerin eşlik etmelerini arz ettiklerinde onların bu teklifi Han’ın yarlığı ile reddedildi.⁸⁰

1279 yılında Yuan Hanedanı, Song Hanedanı’nı hâkimiyet altına alıp deniz ticaret yollarına hâkim olmasıyla birlikte ortaklar deniz ticaretinde de önemli rol oynamaya başladılar. Fakat denizyolu da karayolu ticareti gibi denetim altında tutulmak üzere 1286 yıllarında Deniz Ticaret Müfettişliği (Sibo Si 市舶司), Ticaret Müfettişliğinin kontrolü altına girdi. Aynı tarihte Kubilay Han denizaşırı ticarete tüm serbest ticareti ve tüccarlığı yasaklayıp, sadece ortaklara izin vererek denizaşırı ticareti tekelleştirdi.⁸¹ “Yuan Yıllığı”na göre denizaşırı ticarete hükümet, kârın 7/10’unu alırken, ortaklar ise 3/10 oranını alıyordu.⁸² Denizaşırı ticaretten alınan vergi oranı ise ticaret vergisi niteliğinde olup 1/30 oranında alınmaktaydı.⁸³

Önceden denizaşırı ticarete (karayolunda olduğu gibi) ortaklara iâşe sağlanıyor ve bu yolculukta askerler onlara saldırılara karşı korunmaları için eşlik ediyordu. Fakat ortaklar kendilerine sağlanan bu ayrıcalıklarla hükümetin parasını kendi şahıslarında kullanarak tek başına denizaşırı ticarete çıkmak, yurtdışına çıkıp uzun süre dönmek gibi suistimallerde bulunarak hükümetin mali yükümlülüklerini arttırmaya başladılar. Bu yüzden Yuan Hanedanı denizaşırı ticari faaliyetlere kısıtlamalar getirdi. 1290 yılında yayınlanan yarlığa göre Kubilay Han, ortakların yanlarında altın, gümüş ve silah taşımalarını yasakladı. Ortaklar sadece denizaşırı ticari seferler sırasında kendini korumak amaçlı silah taşıyabilecek ve seferden döndüklerinde silahlar hemen limanda toplanarak sayıları denetlenecekti.⁸⁴ Ayrıca denizaşırı ticarete ortakların korunması için askerlerin eşlik etmesi durumu da kaldırıldı.⁸⁵ “Yuan Tüzüğü”nün “Gelir Nazırlığı. Deniz Ticareti (Hubu 戶部. Shibo 市舶)” bölümünde, 1293 yılında deniz ticareti ile ilgili yayınlanan 23 maddeli bir kanun belgesi yer almaktadır. Belgede deniz ticaretine katılacak olan tüccarların sayısı, onların yerine getirmeleri gereken sorumluluklar, denize açılma ve geri dönme tarihleri, tüccarlara sağlanacak olan iâşenin miktarı, taşınan malların denetim kuralları, ticaretten alınacak olan vergilerin oranı, kural ihlalleri karşısında uygulanacak cezalar ile sadece denize açıldıkları sürece yanlarında silah taşıyabilecekleri gibi hükümler detaylı bir şekilde kaydedilmiştir.⁸⁶

Kubilay Han döneminde ticareti geliştirmek için yol yapımı desteklendi ve yam teşkilatının sayısı çoğaltıldı. Bu dönemde yam teşkilatı, resmî belgelerin bölgeler arasında taşınmasını sağlamak dışında yolculuk eden devlet adamları, yabancı konuklar ve tüccarlar için konuk yeri olarak kullanılıyordu. Kubilay Han döneminde Çin’de 1400’den fazla yam teşkilatı mevcuttu. Bu teşkilatın içinde kullanılmak üzere 50,000 at, 8400 öküz, 6700 katır, 4000 araba, 6000 tekne, 200’den fazla köpek ve 1150 koyun bulunuyordu.⁸⁷ Ortaklar ortak parasının geri istenmesi halinde bu teşkilattan yararlanıyordu. Ancak kâr peşinde olan ortaklar yam teşkilatının kendilerine sağladığı ayrıcalıkları suistimal etmeye başlayınca ortakların bu teşkilatı kendi lehlerine kullanmaları yasaklandı, bu durumu ihlal edenlere ceza uygulandı.⁸⁸

Kubilay Han dönemi kendinden sonraki haleflerine nazaran ortakların daha sıkı kontrol altında tutulduğu bir dönemdir. Ondan sonraki dönemde ortaklara sağlanan ayrıcalıklar geri getirildi. İmparator Qayisang (Wuzong 武宗) Zhida 至大 saltanat devresinin 4. yılında (1311),

⁸⁰ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 861.

⁸¹ Song, *Yuan Yıllığı*, 2365. Rossabi, “The Reign of Khubilay Khan”, 600. Arıcanlı, “‘Ortak’ Tüccarları”, 86-87. Endicott-West, “Merchant Associations in Yuan China”, 139. Atwood, *Encyclopedia of Mongolia*, 429.

⁸² Song, *Yuan Yıllığı*, 4566.

⁸³ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 840.

⁸⁴ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 842. Endicott-West, “Merchant Associations in Yuan China”, 146.

⁸⁵ Song, *Yuan Yıllığı*, 244.

⁸⁶ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 838-843.

⁸⁷ Rossabi, *Kubilay Han*, 121. Rossabi, “The Reign of Khubilay Khan”, 450.

⁸⁸ Anonim, *Yuan Tüzüğü*, 1842.

Ticaret Müfettişliğini ortadan kaldırılmasıyla⁸⁹ ortaklara getirilen kısıtlamalar da kalktı. Böylece ortaklar daha aktif faaliyet göstermeye başladılar ve hükümet tarafından büyük kazanç elde ettiler. 1324’te İmparator Yesün Temür (Taiding 泰定) döneminde ortakların hükümete olan borçları kaldırıldı ve bu tarihte hükümet tarafından onlara 400,000’den fazla külçe (ding 錠) ve üç yıl sonra da 102,000 külçe ödendi.⁹⁰ 1325 yılında Müslümanlar ve Hristiyanlar angaryadan muaf tutuldular, fakat ticari vergileri ödemeye devam ettiler. 1330 yılından itibaren ise ticari vergilerden muaf tutulanlar ancak Taoist ve Budist rahiplerdi.⁹¹

Ortaklar ticaret ile uğraşmaktan başka zaman zaman istihbarat toplamak ve bu bilgileri yöneticilere aktarmakla da görevliydi. Tüccarlar ticari faaliyetleri esnasında yeni ticaret yollarının açılmasına ve başka ülkelerin keşfedilmesine olanak sağlıyorlardı. Bu süreçte tüccarların toplumun her kesimi ile temas halinde olmalarından ötürü yönetici kesim, onları ajan olarak kullanmıştır. Diplomatik görevleri resmî olarak elçiler üstlense de yeri geldiğinde tüccarlar da elçi görevini üstlenmiştir. Bu durum savaş dönemlerinde tüccarların elçilere nazaran daha rahat hareket etmelerine olanak sağlamıştır.⁹² Elizabeth Endicott-West’in tespitine göre, Yuan Hanedanı döneminde ortaklardan sorumlu olan Ticaret Müfettişliği aynı zamanda bir istihbarat kurumu niteliğinde olup, bu kurum dünyanın dört bir tarafından bilgileri toplayarak bunları Yuan Hanedanı Hükümetine aktarıyordu.⁹³

3. Ming Hanedanı Döneminde Tüccarlar

Yuan Hanedanı 1368 yılında Ming Hanedanı (1368-1644) tarafından yıkıldıktan sonra, bir kısım Semular Yuan Hanedanı’nın son imparatoru Togan Timur (Yuan Shundi 元順帝) ile Moğol yaylasına geri döndüler ama büyük bir kısmı ise uzun zamandır Çin’de yaşadıkları için orada kalarak yaşamlarını devam ettirmek istediler. Fakat Çin’de kalan Moğollar ve Semular, Ming Hanedanı’nın anayasasına göre kendi milletlerinden olanlarla evlenmeleri yasaklanıp Çinlilerle evlenmeye mecbur edilmeleri, Çinli gibi giyinmek zorunda kalmaları, ana dilleri ile isim soyisimlerinin kullanmalarının yasaklanması gibi çeşitli baskı ve asimilasyon politikalarına maruz kaldılar. Dolayısıyla orada kalan bazı yabancı tüccarlar zorla Çince isim alarak orada tutunabilmişken,⁹⁴ diğerleri ise zorla kendi memleketlerine geri gönderilmiştir. Ming Hanedanı’nın resmî tarihi kayıtları niteliği taşıyan “Ming Yıllığı. (Mingshi’nin 明史) Batı İlleri Tezkeresi (Xiyü Zhuan 西域傳) 4. Semerkant (Samaerhan 撒馬兒罕)” bölümünde; “*Yuan Hanedanı döneminde Müslümanlar (Huihui’ler) dünyanın dört bir tarafına yayılmıştı, Gansu 甘肅 eyaletinde yerleşenlerin sayısı çoktu ve imparator, savunma bakanına onların hepsinin kendi ülkelerine geri gönderilmesini emretti, böylece 1200’den fazla kişi Semerkant’a geri gönderildi.*”⁹⁵ şeklinde kayıt bulunmaktadır.

⁸⁹ Song, *Yuan Yıllığı*, 543. Arıcanlı, “‘Ortak’ Tüccarları”, 85. Endicott-West, “Merchant Associations in Yuan China”, 140. Atwood, *Encyclopedia of Mongolia*, 429. Özyetgin, “On the Term Ortuq”, 10.

⁹⁰ Rossabi, “The Reign of Khubilai Khan”, 540. Endicott-West, “Merchant Associations in Yuan China”, 151. Bozian, “The Role of Ortoy Merchants”, 106.

⁹¹ Atwood, *Encyclopedia of Mongolia*, 430.

⁹² Ekrem Kalan, “Geç Ortaçağ’da İpek Yolunda Diplomat ve Ajan Olarak Tüccarlar”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. C. 5. S. 12 (2017): 91-96.

⁹³ Endicott-West, “Merchant Associations in Yuan China”, 135.

⁹⁴ Fang Hao 方豪, *Zhongxi Jiaotong Shi 中西交通史*. (Shanghai: Shanghai Renmin Chubanshe 上海人民出版社, 2008), s. 421. Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*. (Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1947), 272. Ma Mingda 嘛明达, “Zhu Yuanzhang Qishi Semu Ren 朱元璋歧视色目人”, *Huizu Yanjiu 回族研究*. No. 1 (2006): 99.

⁹⁵ Zhang Tingyu 張廷玉, *Ming Yıllığı-Mingshi 明史*. (Beijing: Zhonghua Shuju, 1974), 8598. Metnin Türkçe tercümesi için bkz. XIRENAYI, AIZIZ. “‘Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi’ne Göre Elçiler ve Tüccarlar” (Yayınlanmamış yüksek lisan tezi. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2020), 248.

Yuan Hanedanı’nın yıkılmasıyla ortaklar sistemi de kalkmış oldu.⁹⁶ Ming Hanedanı döneminde iç ve dış ticaretin tek bir merkezden yönetilmesiyle tüccarlar yönetime tekrar dâhil edilmediler ve konumları da değiştirildi.⁹⁷ Böylece Yuan Hanedanı döneminde bürokraside görev alan ortaklar Ming Hanedanı döneminden itibaren Müslüman tüccarları ifade etmeye başladı.⁹⁸ Müslüman tüccarlar ve zanaatkarlar bu dönemde düşük pozisyonda tutuldular. Sadece az bir kısmı hükümet görevlerinde yer alabiliyordu. Yüksek pozisyonlar ve önemli görevler ise Çinliler içindi.⁹⁹

Ming Hanedanı döneminde iç ticaret daha serbestken dış ticaret tek bir merkezden yönetiliyordu. Bu dönemde dış ticaret daha ziyade diplomatik ilişkiler çerçevesinde kullanılmış ve yabancı ülkelerle olan ticari ilişkiler “haraç sistemi” adı altında değerlendirilmiştir. “Haraç sistemi” Konfüçyüs Çin dünya görüşünün bir uzantısı olarak, yabancı ülkeler Çin ile ticari ilişkilerde bulunmak isterken mutlaka Çin’in üstünlüğünü kabul edip onun hâkimiyetini tanımakla birlikte Çin’e haraç ödemesi ve buranın töresine uygun olarak bazı merasimleri (secde etmek gibi) yerine getirmesi gerekiyordu.¹⁰⁰

Çin tarihi kayıtlarında Çin bakış açısı ön plana çıkarıldığı için saraya gelen yabancıların getirdikleri ürünler haraç (Gong 贡) olarak kabul ediliyor ve sarayın buna karşılık olarak verdiği şeyler ise lütuf, ihsan, hediye veya bahşiş olarak kaydedilmiştir. Yabancı hükümdarlar ile Çin imparatoru arasında kurulan bu sisteme batıda “tribute” adı verilmiştir.¹⁰¹ “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi” bölümünde bununla ilgili pek çok örnek bulunmaktadır.¹⁰² Batı İllerinden Çin’e gönderilen mallar, haraçtan ziyade ticaretin ön plana çıkarılmasına ve bunların Çin pazarlarına ulaştırılıp Çin ile kendi aralarında ilişkinin kurulmasına, barışın devamını ve ticaretin düzenli akışını sağlamasından ibaret olmuştur.¹⁰³

Haraç sistemi ticaretin değişen bir formu olmakla birlikte Çin’e yabancı ülkelerden haraç vermek için gelenlerin çoğunluğu elçiler dışında, tüccarlar, özel bireyler ya da hükümdarın temsilcileriydi ve bunlar genelde ticarete yetenekliydi.¹⁰⁴ Bunlar Ming Hanedanı döneminde Çin ile yabancı ülkeler arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerde elçi olarak etkin rol oynamışlardır. Yabancı ülkelerden özellikle de Batı İllerinden Çin’e gönderilen elçiler Çince dâhil olmak üzere birçok yabancı dil konuşabilen Semu sınıfından oluşuyordu.¹⁰⁵ Çin pazarlarına ulaşabilmek için bazı tüccarlar elçi kılığında Çin’e geliyor ve büyük kârlar elde ediyorlardı. Örneğin “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Mekke (Tianfang 天方)” bölümünde; “*Yabancı elçilerin çoğu tüccarlardır, onlar her geldiklerinde yanlarında çok sayıda eşyalar getirip Çin ile pazarlık yaparlardı.*”¹⁰⁶ ve “Kun 坤 Şehri” bölümünde; “*Müslümanlar (Hui’ler) ticaret yapmakta*

⁹⁶ Morris, Rossabi “The ‘Decline’ of the Central Asian Caravan Trade”. *Yuan to Modern China and Mongolia: The Writings of Morris Rossabi* (2014): 204-205.

⁹⁷ Togan, “Ticaret Yöntemleri”, 141.

⁹⁸ Endicott-West, “Merchant Associations in Yuan China”, 153.

⁹⁹ Morris, Rossabi “Notes on Mongol Influences on The Ming Dynasty”. *Eurasian Influences on Yuan China* (2013): 212-213.

¹⁰⁰ Togan, “Ticaret Yöntemleri”, 133. Arıcanlı, “‘Ortak’ Tüccarları”, 74. İsenbike Arıcanlı, “Tarihte Türk-Çin İlişkileri Hakkında Çin ve Türk Görüşleri”, *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*. S. 13 (1985): 126-127.

¹⁰¹ Arıcanlı, “Tarihte Türk-Çin İlişkileri”, 126-127.

¹⁰² Zhang, *Ming Yıllığı*. Metnin Türkçe tercümesi için bkz. AIZIZI, “Elçiler ve Tüccarlar”.

¹⁰³ Arıcanlı, “Tarihte Türk-Çin İlişkileri”, 135.

¹⁰⁴ John King Fairbank, “Tributary Trade and China’s Relations With The West”, *The Journal of Asian Studies*. Vol. 2, No. 2 (1942): 138.

¹⁰⁵ Liu Zhiyang 刘志杨, “Mingdai Hami, Tulufan Diqiu Huihui De Chengfen Ji Yisilanjiao De Shentou 明代哈密, 土鲁番地区回回的成分及伊斯兰教的渗透”, *Zhongyang Minzu Xueyuan Xuebao 中央民族学院学报*. No. 5 (1988): 75.

¹⁰⁶ Zhang, *Ming Yıllığı*, 8623. Metnin Türkçe tercümesi için bkz. AIZIZI, “Elçiler ve Tüccarlar”, 289.

çok beceriklidir, bunlar imparatorluğa haraç vermek adı altında ticaret yapıyorlar ve bu işten çok kâr elde ediyorlardı.”¹⁰⁷ ifadeleri yer almaktadır.

Yabancı ülkelerden Çin’e gelen elçiler (umumiyetle tüccarlar) öncelikle Jiayuguan¹⁰⁸ 嘉峪关 kapısına geliyorlardı. Burada elçilerin hangi ülkeden geldikleri, kişi sayısı ve getirdikleri ürünlerin tür ve sayıları Çin’in gümrük memuru (Bianli 邊吏) tarafından kayıt altına alınarak rapor halinde imparatorluğa sunuluyordu. İmparatorluktan buna karşılık olarak rapor geldikten sonra gelen elçilerin imparatorluk başkentine gitmelerine ancak izin veriliyordu. Elçilerin görevleri bittiğinde mutlaka geldikleri yoldan ülkelere dönmeleri gerekmekteydi çünkü daha fazla Çin topraklarında bulunmalarına izin verilmiyordu.¹⁰⁹ Ayrıca yabancı ülkelerden gelen bazı elçilere Ming Hanedanı Hükümeti tarafından farklı rütbe ve unvanlar verilmişti. Elçiler bu rütbe ve unvanlar sayesinde farklı imtiyazlara sahip olabiliyorlardı. Ming Hanedanı, sarayına gelen elçilere rütbe ve unvan vermekle kalmayıp, onlara yine resmî belge, taç, kemer, memuriyet kıyafeti de vererek gönderiyordu.¹¹⁰

Yabancı ülkelerden gelen elçiler uzun süre Çin’de kaldığı zaman tüm masraflar Ming Hanedanı tarafından karşılanıyordu. Yabancı elçiler veya tüccarlar yasaları her defasında ihmal etmelerine karşı Ming Hükümeti onlara tolerans gösteriyor, yarattıkları problemler göz ardı ediliyordu. Elçilerin Çin’e haraç verme işlemleri bittiğinde, onların başkentte birkaç gün ticaret yapmalarına izin verildiği gibi ülkelere dönerlerken de hediyeler eşliğinde törenler düzenleniyordu. Yasak malları sattıklarında ise Ming Hükümeti sadece uyarıyor ve ceza vermiyordu.¹¹¹ Fakat çok sayıda olan bu elçilerin kâr peşinde koşan tüccarlardan oluşması, kendilerine sağlanan bu imtiyazları suistimal etmelerine yol açmıştı. Bunun yanı sıra elçilik heyetleri kalabalık olmalarından dolayı Ming Hükümetine fazla yük getirdikleri için sevilmiyor ve bir an önce gitmeleri isteniyordu.¹¹² Dolayısıyla Ming Hükümeti haraç sistemine bazı düzenlemeler getirerek yapılan bu suistimallere karşı önlemler aldı. Bu nedenle Ming Hükümeti, yabancı ülkelerden gelen elçiler için haraç alma tarihleri ile haraç güzergahlarını ve Çin’de kalma sürelerini belirledi. Bununla birlikte sahte isim ya da unvanla haraç vermek ve Çin çayını yurtdışına kaçırmak da yasaklandı.¹¹³

Bununla ilgili “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi”nde pek çok örnekle karşılaşmaktayız. Örneğin; “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 2. Xifan 西番 Askeri Garnizonu” bölümünde, haraç vermek için gelen elçilerin haraç verme tarihleri, kişi sayıları ve ülkelere dönerken onlara eşlik edecek kişilerin sayısının belirlenmesi için hazırlanan bir rapor imparatora sunulmuş ve kabul edilmiştir.¹¹⁴ Yine “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1. Kumul (Hami 哈密) Askeri Garnizonu” bölümünde, İmparator Chenghua 成化 saltanat devresinin ilk yılında (1465) Tören Bakanı Yao Kui 姚夔 ve diğerleri, Kumul’dan Ming Hükümetine 200 atın getirilmesine rağmen ülkeye gelen elçi sayısının 260 olduğundan bu durumun Çin’in maddi yapısına zarar verdiğini gerekçe göstererek yabancılar için fazla harcama yapılmasının iyi bir politika olmadığını beyan etmiştir.

¹⁰⁷ Zhang, *Ming Yıllığı*, 8625. Metnin Türkçe tercümesi için bkz. AIZIZI, “Elçiler ve Tüccarlar”, 292.

¹⁰⁸ Gansu 甘肅 eyaletinin Jiayuguan Şehridir. Çin Seddi üzerinde birçok kapı vardır. Kuzeybatıya gitmek istediği zaman umumiyetle bu kapı kullanılırdı.

¹⁰⁹ Ceng Wenwu 曾問吾, *Zhongguo Jingying Xiyu Shi 中國經營西域史*. (Shanghai: Wenhai Chubanshe 文海出版社, 1936), 235.

¹¹⁰ Zhang Wende 张文德, “Shichen Shouzhi: Mingdai Xibei Sichou Zhilu Shang De Jimi Zhengce 使臣授职：明代西北丝绸之路上的羈縻政策”, *Jiangsu Shifan Daxue Xuebao 江苏师范大学学报*. Vol. 44. No. 5 (2018): 60.

¹¹¹ Yang Linkun 杨林坤, “Lun Mingchao Xiyu Chaogong Maoyi Zhengce De Deshi 论明朝西域朝贡贸易政策的得失”, *Zhongnan Minzu Daxue Xuebao 中南民族大学学报*. Vol. 34, No. 2 (2014), 74.

¹¹² Mehmet İpşirli, “Elçi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 11 (İstanbul: TDV Yay., 1995), 8.

¹¹³ Zhang Wende 张文德, “Mingdai Xiyu Laihua Shichen De Weifa Yu Weijin 明代西域来华使臣的违法与违禁”, *Xinjiang Shifan Daxue Xuebao 新疆师范大学学报*. Vol. 34, No. 6 (2013): 53-55.

¹¹⁴ Zhang, *Ming Yıllığı*, 8543. Metnin Türkçe tercümesi için bkz. AIZIZI, “Elçiler ve Tüccarlar”, 198.

Yapılan bu müzakere sonrası Kumul bölgesinin yılda bir kez haraç vermesi, elçi ve gelenlerin sayısının 200’den fazla olmaması gerektiği önerildi ve bu öneri imparator tarafından kabul edildi.¹¹⁵ Yine “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1. Turfan (Tulufan 土魯番)” bölümünde, aynı tarihte (1465) Turfan’ın üç veya beş senede bir haraç vermesi ile gelenlerin on kişiden fazla olmaması gerektiği de kararlaştırıldı.¹¹⁶ Aynı şekilde, “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 4. Beşbalık (Bieshibali 别失八里)” bölümünde, aynı tarihte (1465) İlibalık’ın üç ya da beş senede bir haraç vermesi ve her defasında gelen elçi sayısının on kişiden fazla olmaması da bildirildi.¹¹⁷

Yukarıda bahsi geçen düzenlemeler dışında Ming Hükümeti bu yasaya uymayanlar için bir dizi önlemler de aldı. Bunlar; Jiayuguan kapısını kapatmak, yabancı ülkelerden haraç alınmasını engellemek, haraç mallarına karşılık verilen hediyelerin sayısını azaltmak ve gelen elçileri alıkoymaktı.¹¹⁸ Örneğin; “Ming Yıllığı. Batı İlleri Tezkeresi 1. Turfan Askeri Garnizonu” bölümündeki kayıtlara göre, Turfan Sultanı Ahmed (Aheima 阿黑麻), Kumul’u işgal ettiğinde onun Çin sarayına gönderdiği elçilerin bazıları Ming Hanedanı tarafından alıkonulmuş diğerleri ise sınır dışı edilip Jiayuguan kapısı bu olay üzerine kapatılmıştı. Böylece imparator Hongzhi 弘治 saltanat devresinin 10. yılında (1497), ülkeye gelen diğer yabancılar Ming Hükümetine haraç veremeyince Turfan Sultanı Ahmed’i sorumlu tutmuşlardır. Sultan, bunun üzerine pişmanlık duyarak Kumul’dan çekilmek şartıyla Ming Hükümeti’ne eskisi gibi haraç verebilmeyi talep etmiştir. Bunun üzerine Ming Hanedanı bakanları onun bu isteğini gerçekleştirebilmek için bir dizi şartlar öne sürmüşlerdir. Bunlardan bazıları, ilk olarak Kumul şehrinin mührü ve ahaliden yağmalanan mal ve hayvanların iade edilmesi, önde gelen suçluların tutuklanıp Çin’e gönderilmesiyle daha sonra Sultan’ın Jiayuguan kapısında diz çöküp secde ederek af dilemesi gerektiği şart koşulmuştur. Eğer Sultan bu şartlara uymazsa gönderdiği elçilerin alıkonulacağı müzakere edildi.¹¹⁹

Ming Hanedanı döneminde karayolu ticareti dışında denizyolu ticareti de devlet tarafından kontrol altına alındı ve denizaşırı ticarete bir dizi kısıtlamalar getirildi. Ming Hanedanı imparatoru Hongwu 洪武 saltanat devresinin 7. yılından (1374) itibaren 20 yıldan fazla kapalı bir ticaret politikası uygulandı. Gerçi bu uygulama halefi Yongle 永樂 saltanat devresinin ilk döneminde (1403) yürürlükten kaldırılrsa da yayınlanan bir fermanla halkın tekrar denizaşırı ticarete bulunmasına ve yurtdışındakilerle iş birliği içinde ticaret ve pazarlık yapmalarına kısıtlamalar getirildi.¹²⁰ İmparator Yongle’nin saltanat dönemi Çin’in dünyanın dört bir tarafı ile daha yoğun ilişkilerde bulunduğu bir dönemdir. Zheng He’nin 鄭和 Güney Denizi, Hint Okyanusu, Afrika ve Basra Körfezi’ne olan deniz seferleri, İmparator Yongle’nin saltanat döneminde yapılmıştır. Ama bu faaliyetler Ming Hükümeti’ne büyük bir yük getirdiğinden onun geniş teşebbüsleri sonraki Ming Hanedanı imparatorları döneminde azaltıldı.¹²¹

Sonuç

Moğol İmparatorluğu döneminden önce Çin’de ticari faaliyetlerde bulunan yabancı kavimlerden oluşan tüccarlar, Cengiz Han’ın hâkimiyetiyle beraber ortak adı altında hem devlet yönetimine ortak olurken hem de han ve hanedan üyelerinin desteğiyle yapılan ticari faaliyetlere de ortak olmuşlardır. Moğol İmparatorluğu döneminde ortaklar diğer sıradan tüccarlara nazaran birçok ayrıcalıklara sahipti. Bunlar, Moğol han ve hanedan üyeleri ile iş birliği yaparak serbest

¹¹⁵ Zhang, *Ming Yıllığı*, 8515. Metnin Türkçe tercümesi için bkz. AIZIZI, “Elçiler ve Tüccarlar”, 147.

¹¹⁶ Zhang, *Ming Yıllığı*, 8529. Metnin Türkçe tercümesi için bkz. AIZIZI, “Elçiler ve Tüccarlar”, 176.

¹¹⁷ Zhang, *Ming Yıllığı*, 8609. Metnin Türkçe tercümesi için bkz. AIZIZI, “Elçiler ve Tüccarlar”, 266.

¹¹⁸ Li Jinxin 李进新, *Xinjiang’da Kurulan İslam Hanlıklarının Kısaca Tarihi*, çev. Ablet Nurdun, İmincan Seydi, Muhammetcan Mümin, Abdüşükür Mehsut (Urumçi: Xinjiang Halk Neşriyatı, 2003), 315.

¹¹⁹ Zhang, *Ming Yıllığı*, 8517-8520. Metnin Türkçe tercümesi için bkz. AIZIZI, “Elçiler ve Tüccarlar”, 154-157.

¹²⁰ Fang, *中西交通史*, 423-424.

¹²¹ Hok-Lam, Chan “The Chien-wen, Yung-lo, Hung-hsi, and Hsüan-te reigns 1399-1435”. *The Cambridge History Of China: The Ming Dynasty 1368-1644* (2008): 182-183.

bir şekilde ticaret, tefecilik ve bankerlik gibi işlerle uğraşıyorlardı. Ortaklardan alınan ticaret vergisi devletin önemli bir gelir kaynağını oluşturuyordu. Yuan Hanedanı dönemine gelindiğinde devlet kurumlarında düzenlemeler yapıldı ve Ortak Gözetim İdaresi'nin kurulmasıyla birlikte ortaklar merkez tarafından denetim altına alınıp onlara sağlanan tüm ayrıcalıklara son verildi. Kubilay Han dönemi haleflerine nazaran ortakların daha sıkı kontrol altında tutulduğu bir dönemdir. Ancak Kubilay Han sonrası dönemde ilgili idarenin ortadan kaldırılmasıyla ortaklar biraz daha rahat hareket edebilmişlerdir.

Yuan Hanedanı döneminde toplum dört sınıfa ayrılmış olup, Semu sınıfı olarak bilinen ikinci sınıfta çoğu Müslümanlardan oluşan ortaklar yer alıyordu. Yuan Hanedanı dönemi boyunca Semu sınıfına sağlanan tüm ayrıcalıklar Çinlilere nazaran daha fazla olmuştur. Ortaklar kendilerine sağlanan bu ayrıcalıklardan yararlanarak ülke içi ve dışındaki ticarete önemli bir faktör haline gelmişlerdir. Semu sınıfı mensupları ticaretin yanı sıra vergi tahsildarları ve benzeri görevlerde de bulundular. Ayrıca Semu sınıfı, Kubilay Han'ın Çin gibi tarım ekonomisine dayalı bir ülkeyi yönetmesinde önemli rol oynadı. Yönetici kesimde olmalarının yanı sıra sarayın elit kesimini de yine Semu sınıfı oluşturmaktaydı. Dolayısıyla ortak uygulaması sadece ticari açıdan değil aynı zamanda Yuan Hanedanı boyunca Moğolların siyasi hâkimiyetlerini elde tutmalarına da yardımcı olmuştur. Ancak Ming Hanedanı döneminde yapılan ırkçı ve asimilasyon politikaları nedeniyle bu durumun tekrar tersine döndürülmeye çalışıldığını ve böylelikle Çinlilerin yine en yetkili sınıf konumuna geldiğini görmekteyiz.

1368 yılında Moğolların kuzeye kovulmasından sonra Çin'de Ming Hanedanı'nın kurulmasıyla ortaklar sistemi de kaldırıldı. Bu dönemde iç ve dış ticaret tamamen merkezden kontrol edildiği için tüccarlar başka yollar aramaya başladılar. Dış ticarete haraç sisteminin uygulandığı bu dönemde elçiler önemli rol oynamıştır. Ancak elçilerin çoğu, kâr peşinde koşan Müslüman tüccarlardan oluşuyordu ve onlar Çin pazarlarına ulaşabilmek için zaman zaman elçi kılığına girerek buraya gelmeye devam etmişlerdir. Ming Hanedanı döneminde elçilere birçok imtiyazlar sağlanmasına rağmen giderek bunların suistimal edilmesi üzerine Ming Hükümeti haraç verme tarihleri, kişi sayısı ve bunların Çin'de kalma süreleri gibi haraç sistemine yeni düzenlemeler getirmiştir.

Teşekkür

Bu çalışma Prof. Dr. Hayrunnisa Alan ve Dr. Öğretim Üyesi Hakan Aydemir danışmanlığında yazılan 'Ming Yılığı. Batı İlleri Tezkerisi'ne Göre Elçiler ve Tüccarlar" adlı yüksek lisans tezinden uyarlanmıştır. Makalenin yayımlanmasında her türlü desteği sağlayan danışman hocam Prof. Dr. Hayrunnisa Alan'a teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

Allsen, Thomas. "Mongolian Princes and Their Merchant Partners 1200-1260". *Asia Major*. Vol. 2. No. 2 (1989): 83-126.

Anonim. *Moğolların Gizli Tarih*. Çeviren Ahmet Temir. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1986.

Anonim. *Yuan Tüzüğü-Yuan Dian Zhang 元典章*. Taipei: Zhongyang Yanjiuyuan Lishi Yuyan Yanjiusuo 中央研究院曆史語言研究所, 2016.

Arıcanlı, İsenbike, "Tarihte Türk-Çin İlişkileri Hakkında Çin ve Türk Görüşleri". *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*. S. 13 (1985): 125-135.

Bao, Yuhong 包玉红. "Yuandai Quanfu Si Yanjiu 元代泉府司研究". (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İç Moğolistan: İç Moğolistan Üniversitesi, 2015.

Bozian, Peter. The Role of Ortoy Merchants in the Mongolian Court: From the Rise of the Mongol Empire to the Fall of Yuan Dynasty. *From Climactic Destruction to Economic*

Revitalization: Commerce, Disease and War in Eurasia, 1200-1900. South Carolina: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2014: 90-111.

Ceng, Wenwu 曾問吾. *Zhongguo Jingying Xiyu Shi 中國經營西域史*. Shanghai: Wenhai Chubanshe 文海出版社, 1936.

Chan, Hok-Lam. "The Chien-wen, Yung-lo, Hung-hsi, and Hsüan-te reigns 1399-1435". *The Cambridge History Of China: The Ming Dynasty 1368-1644*. ed. John K. Fairbank, Denis Twitchett. England: Cambridge University Press, 2008: 182-284.

Chen, Gaohua 陈高华, "Yuandai Shangshui Chutan 元代商税初探". *Zhongguo Shehui Kexueyuan Yanjiushengyuan Xuebao 中国社会科学院研究员学报*. No. 1 (1997): 8-16.

Cüveynî, Alaaddin Ata Melik. *Tarih-i Cihan Güşa*. Çeviren Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarihi Kurumu, 2013.

Eberhard, Wolfram, *Çin Tarihi*. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1947.

Endicott-West, Elizabeth, "Merchant Associations in Yuan China: The 'Ortoy'". *Asia Major*. Vol. 2. No. 2 (1989): 127-154.

Fang, Hao 方豪, *Zhongxi Jiaotong Shi 中西交通史*. Shanghai: Shanghai Renmin Chubanshe 上海人民出版社, 2008.

Hu, Xingdong 胡兴东. "Wotuo: Mengyuan Shiqi Minshi Zhidu De Yige Chuangxin 斡脱：蒙元时期民事制度的一个创新". *Yunnan Shifan Daxue Xuebao 云南师范大学报*. Vol. 35. No. 5 (2003): 35-40.

İbn Battûta Tancî, *Ebû Abdullah Muhammed. İbn Battûta Seyahatnâmesi*. Çeviren Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

İpşirli, Mehmet. "Elçi." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 3-15. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Jian, Neihu 简内互. *Yuandai Menghan Semu Daiyu Kao 元代蒙汉色目待遇考*. Taipei: Shangwu Yinshuguan, 1932.

Kafalı, Mustafa, *Çağatay Hanlığı 1227-1345*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2005.

Kalan, Ekrem. "Moğollar Devrinde İpek Yolu". *İpek Yolu*. ed. Ahmet Taşağıl. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, 2015: 93-108.

Kalan, Ekrem. "Cengiz Han ve Bütüncül Dünya Tasavvuru". *Cengiz Han ve Mirası*. ed. Cem Korkut, Mürsel Doğrul. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2021: 44-62.

Kalan, Ekrem. "Geç Ortaçağ'da İpek Yolunda Diplomat ve Ajan Olarak Tüccarlar". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. C. 5. S. 12 (2017): 91-96.

King Fairbank, John. "Tributary Trade and China's Relations With The West", *The Journal of Asian Studies*. Vol. 2, No. 2 (1942): 129-149.

Li, Jinxin 李进新. *Xinjiang'da Kurulan İslam Hanlıklarının Kısaca Tarihi*. Çeviren Ablet Nurdun, İmincan Seydi, Muhammetcan Mümin, Abduşükür Mehmut. Urumçi: Xinjiang Halk Neşriyatı, 2003.

Liu, Zhiyang 刘志杨. "Mingdai Hami, Tulufan Diqu Huihui De Chengfen Ji Yisilanjiao De Shentou 明代哈密, 土鲁番地区回回的成分及伊斯兰教的渗透", *Zhongyang Minzu Xueyuan Xuebao 中央民族学院学报*. No. 5 (1988): 75-78.

Ma, Duoduo 马朵朵. "Yuandai Xindai Wenti Yanjiu 元代信贷问题研究". (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hebei: Hebei Pedagoji Üniversitesi, 2010.

Ma, Mingda 嘛明达. “Zhu Yuanzhang Qishi Semu Ren 朱元璋歧视色目人”. *Huizu Yanjiu 回族研究*. No. 1 (2006): 98-102.

Man, John. *Xanadu*. London: Bantam Books, 2010.

P. Atwood, Christopher. *Encyclopedia of Mongolia and The Mongol Empire*. Bloomington: Facts On File, Inc., 2004.

O. Hucker, Charles. *A Dictionary of Official Titles in Imperial China*. Taipei: Southern Materials Center, INC., 1986.

Özyetgin, A. Melek. “On the Term Ortuq (~Ortaq) ‘Merchant’ among the Old Turks”. *International Journal of Central Asian Studies*. Vol. 11-1 (2007): 1-17.

Peng, Daya 彭大雅 ve Xu, Ting 徐霆, *Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları: Meng Ta Pei Lu ve Hei Ta Shi Lu*. Çeviren Ankhayar Danuu. İstanbul: Ötüken Neşriyatı, 2012.

Poppe, Nicholas. “The Turkic Loan Words in Middle Mongolian”. *Central Asiatic Journal*. Vol. 1. No. 1 (1955): 36-42.

Qian, Mu 錢穆. *Guoshi Dagang 國史大綱*. Beijing: Shangwu Yinshu Guan 商務印書館, 1991.

Morgan, David. *The Mongols*. Oxford: Blackwell Publishing, 2007.

Rossabi, Morris. “The ‘Decline’ of the Central Asian Caravan Trade”. *From Yuan to Modern China and Mongolia: The Writings of Morris Rossabi*. ed. Morris Rossabi. Boston: Brill, 2014: 201-220.

Rossabi, Morris. *Kubilay Han Yaşamı ve Dönemi*. Çeviren Özgül Özol. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Rossabi, Morris. “Notes on Mongol Influences on The Ming Dynasty”. *Eurasian Influences on Yuan China*. ed. Morris Rossabi. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2013: 200-223.

Rossabi, Morris. “The Reign of Khubilay Khan”. *The Cambridge History of China: Alien Regimes and Border States 907-1368*. ed. Herbert Franke, Denis Twitchett. New York: Cambridge University Press, 2008: 414-488.

Rossabi, Morris. “The Muslims in the Early Yuan Dynasty”. *China Under Mongol Rule*. ed. John D. Langlois. Princeton: Princeton University Press, 1981: 257-295.

Si, Maguang 司马光. *Yönetimin Genel İlkeleri-Zizhi Tongjian 资治通鉴*. Beijing: Zhonghua Shuju 中华书局, 1993.

Song, Lian 宋濂. *Yuan Yıllığı-Yuan Shi 元史*. Beijing: Zhonghua Shuju, 1976.

Taşgılı, Ahmet. “Karahıtaylar.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 415-416. Ankara: TDV Yayınları, 2001.

Togan, A. Zeki Velidî. *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*. İstanbul: Enderun Kitapevi, 1981.

Togan Arıcanlı, İsenbike. “Moğollar Devrinde Çin'de Ticaret ve ‘Ortak’ Tüccarları”. *Toplum ve Bilim*. No 25/26 (1984): 71-89.

Togan, İsenbike. “Çinggis Han ve Moğollar”. *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002: 235-255.

Togan, İsenbike. “Asya'da İmparatorluklar ve Ticaret Yöntemleri”. *Türk Vakfı 1. Uluslararası Tarih Kongresi*. (1993): 132-145.

Tuo, Tuo 脱脱. *Liao Yılığ-ı-Liaoshi 遼史*. Beijing: Zhonghua Shuju 中華書局, 2016.

Uyar, Mustafa. “Mongol Patronage of Trade between China and the Middle East During the Middle Ages”. *The Journal of Middle East and Central Asian Studies*. Vol. 1 (2017): 43-54.

V. Barthold, V. *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 2006.

Woodman Cleaves, Francis. “Daru(gamma)a and Gerege”. *Harvard Journal of Asiatic Studies*. Vol. 16. No. 1 (1953): 237-259.

XIRENAYI, AIZIZ. “‘Ming Yılığ-ı. Batı İlleri Tezkeresi’ne Göre Elçiler ve Tüccarlar”. (Yayınlanmamış yüksek lisan tezi). İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2020.

Yang, Linkun 杨林坤. “Lun Mingchao Xiyu Chaogong Maoyi Zhengce De Deshi 论明朝西域朝贡贸易政策的得失”. *Zhongnan Minzu Daxue Xuebao 中南民族大学学报*. Vol. 34, No. 2 (2014): 72-76.

Yasuhiro, Yakkaichi 四日市康博. Chinese and Muslim Diasporas and The Indian Ocean Trade Network Under Mongol Hegemony. *The East Asian Mediterranean: Maritime Crossroads of Culture, Commerce and the Human Migration*. ed. Angela Schottenhammer. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 2008: 73-102.

Zhang, Tingyu 張廷玉. *Ming Yılığ-ı-Mingshi 明史*. Beijing: Zhonghua Shuju, 1974.

Zhang, Wende 张文德. “Shichen Shouzhi: Mingdai Xibei Sichou Zhilu Shang De Jimi Zhengce 使臣授职：明代西北丝绸之路上的羁縻政策”. *Jiangsu Shifan Daxue Xuebao 江苏师范大学学报*. Vol. 44. No. 5 (2018): 60-66.

Zhang, Wende 张文德. “Mingdai Xiyu Laihua Shichen De Weifa Yu Weijin 明代西域来华使臣的违法与违禁”. *Xinjiang Shifan Daxue Xuebao 新疆师范大学学报*. Vol. 34, No. 6 (2013): 51-57.